

В данной статье анализируются проблемы становления и развития торгово - экономических отношений между Украиной и Италией. Исследуется потенциал для взаимовыгодного торгово - экономического сотрудничества, поскольку современные этапы развития мирового хозяйства предусматривают активную внешнюю экономическую деятельность, а Италия является одним из важнейших торговых партнеров Украины в мире.

Ключевые слова: *международная экономическая деятельность, развитие страны, развитие хозяйства, внешнеэкономическая деятельность, экономический рост, инвестиционная деятельность, финансовый сектор.*

УДК 339.5

О.М. Матусова,
*к.е.н., доцент, завідувач кафедри
міжнародних економічних відносин,
Київський міжнародний університет*

ПРОБЛЕМИ РОЗВИТКУ ЕКСПОРТООРІЄНТОВАНОГО МАЛОГО БІЗНЕСУ УКРАЇНИ

В статті обґрунтовано доцільність розвитку експортоорієнтованого малого бізнесу, проаналізовано динаміку функціонування суб'єктів малого бізнесу в Україні в посткризовий період, схарактеризовано внутрішні і зовнішні чинники, що визначають його розвиток. Також здійснено оцінку докризових, кризових і посткризових чинників, які безпосередньо гальмують становлення експортоорієнтованого малого бізнесу.

Ключові слова: *розвиток, експорт, малий бізнес, фактори, період кризи, експортоорієнтований бізнес.*

Розвиток провідних держав світу і їх суттєві результати при подоланні наслідків світової фінансової кризи 2008–2010 рр. свідчить про те, що інтеграція національних економік у сучасні світогосподарські процеси є ключовим фактором соціально-економічного розвитку країни і підвищення рівня міжнародної конкурентоспроможності незалежно від її економічного потенціалу. При цьому значний рівень конкурентоспроможності в багатьох розвинених і транзитивних країнах забезпечує саме експортоорієнтований малий бізнес.

Україна за частками експорту й імпорту у ВВП є відкритою економікою. Так, за 2011 р. співвідношення експорту товарів і послуг до ВВП перевищувало 50%. На імпорт товарів і послуг у 2011 р. припадало близько 53% від ВВП [1]. Це свідчить про значну безпосередню залежність економічного розвитку країни від ефективності зовнішньоекономічної діяльності суб'єктів господарювання і від можливостей розширення експортного потенціалу країни.

Малий бізнес може здійснювати вагомий внесок у ВВП країни. Починаючи з 2000 року, у США і Японії частка малих підприємств у ВВП становить у середньому 53%, а в країнах ЄС і Китаї – у середньому 65% [2]. Тоді як в Україні частка малого бізнесу у ВВП, за даними Держкомстату, не перевищує 21% у 2010 р. і має тенденцію до зменшення (18% у 2011 р.) [3].

Крім того, малий бізнес здатен поліпшити сальдо торговельного балансу країни, за рахунок прибуткової зовнішньоекономічної діяльності підвищити її конкурентоспроможність і забезпечити додаткові надходження валютної виручки. За даними ОЕСР, у розвинених країнах приблизно чверть суб'єктів малого і промислового бізнесу має від 10% до 40% доходів від міжнародних операцій, їх експорт становить 25–35% світового експорту товарів і експортна орієнтація суб'єктів малого підприємництва розвинених країн продовжує зростати, випереджаючи темпи зростання експорту найбільших компаній у 2–2,2 раза [4].

Аналізу діяльності малого бізнесу в Україні, в тому числі і експортоорієнтованого, приділяється увага таких вітчизняних вчених як Макогон Ю.В., Багрова І.В., Бочан І.О., Будкін В.С., Варналій З.С., Власюк В.Є., Гальчинський А.С., Крижанівський М.М., Ляшенко В.І. та ін. Однак вони зосереджуються головним чином на розвиткові вітчизняного малого бізнесу і його підтримці з боку держави.

Метою статті є визначення рівня впливу малого бізнесу на розвиток експортної діяльності України, а також загальна характеристика ключових факторів, що гальмують розвиток експортоорієнтованого малого бізнесу України.

За даними Державного комітету з питань регуляторної політики та підприємництва, в Україні практика здійснення зовнішньоекономічної діяльності суб'єктами малого бізнесу характеризується такою структурою: серед промислових підприємств експортом займається кожний п'ятий суб'єкт господарювання (20,6%), тоді як частка експортерів серед підприємств, що займаються іншими видами економічної діяльності, не перевищує 5%. Серед торговельних підприємств кількість імпортерів у 3,4 рази перевищує кількість експортерів (11,2%). Серед будівельних і сільськогосподарських підприємств, а також підприємств сфери послуг, зовнішньоекономічною діяльністю займаються одиниці [5].

У цілому, за оцінками експертів, частка малого бізнесу України в загальному обсязі експорту становить у середньому 4,5%, тоді як у загальній кількості підприємств малі підприємства становлять близько 90%, що цілком відповідає структурі підприємницького сектору Китаю. Однак малий бізнес КНР робить набагато більший внесок у загальний обсяг експорту країни (близько 65%) [3]. Цілком очевидним є факт, що вітчизняний бізнес відстає від бізнесу КНР за рівнем розвитку і внеском в експортну діяльність через низку об'єктивних чинників, які можна поділити на внутрішні і зовнішні. Дія внутрішніх чинників зумовлює загальний розвиток малого бізнесу, а зовнішні корегують його відповідно до потреб часу.

2009 р. кількість малих підприємств на 10 тис. осіб наявного населення збільшилася до 82, однак їх частка в загальній кількості суб'єктів господарювання, обсягах реалізації і забезпеченні зайнятості населення зменшилася на 0,5%, 0,6% і 1,4% відповідно. Проте вже 2010 р. при зменшенні загальної кількості підприємств їм вдалося поліпшити основні показники результативності діяльності і зберегти відповідну тенденцію в 2011 р [6].

2012 року загальна кількість суб'єктів малого підприємництва на 10 тисяч осіб наявного населення України становила 360 одиниць, що на 22,4% менше, ніж у 2011 році. Частка малих та середніх підприємств в Україні становила відповідно 93,7% і 5,7%. Протягом 2010–2012 років ці показники суттєвих змін не зазнали.

У суб'єктів МСП у 2012 році працювало 5147,9 тис. осіб (з них у суб'єктів малого підприємництва – 2271,5 тис. осіб, у суб'єктів середнього підприємництва – понад 3669 тис. осіб). Кількість найманих працівників порівняно з 2011 роком зменшилась на 3,2% (1257 тис. осіб) [7].

Однак, незважаючи на суттєві кількісні досягнення сектору малого підприємництва, рівень його розвитку відзначається експертами як низький порівняно з рівнем його розвитку в провідних країнах світу.

Такі розбіжності кількісних і якісних показників розвитку вітчизняного малого підприємництва пов'язані з низкою чинників підприємницького середовища, які негативно впливають на здійснення діяльності суб'єктами господарювання і, за оцінками експертів, у понад 50% випадків призводять до ліквідації бізнесу протягом перших п'яти років його існування. До таких чинників належать:

- несприятлива макроекономічна ситуація;
- недосконалість законодавчого регулювання діяльності суб'єктів сектору малого підприємництва;
- відсутність чітко сформованої державної політики у сфері підтримки малого підприємництва;
- високий рівень оподаткування легального бізнесу й нестабільність податкової системи;
- адміністративні бар'єри, які насправді гальмують створення нових легальних підприємств (реєстрація, ліцензування, сертифікація, регулювання орендних відносин);
- брак дієвих механізмів фінансово-кредитної підтримки;
- професійна роз'єднаність підприємців і відсутність їхніх організаційних об'єднань для лобювання своїх інтересів при формуванні економічної і правової політики держави;
- брак ефективної системи захисту конкурентних засад в економічних відносинах;
- відсутність у суб'єктів малого підприємництва сформованої стратегії функціонування.

Негативним фактором середовища господарювання в докризовий період стала непослідовність дій державних органів влади щодо законодавчого та нормативного забезпечення функціонування малого підприємництва. В Україні протягом останнього десятиліття була прийнята значна кількість законодавчих актів, серед них загальнодержавні та регіональні програми розвитку підприємництва [8]. Однак їх несистематичний, розрізнений характер, брак ефективної системи

контролю за дотриманням законодавства на місцях призвели до тінізації діяльності значної кількості суб'єктів підприємництва (за експертними оцінками, близько 60% товарообігу перебуває у «тіні»). Недосконалість законодавства також сприяла розширенню обсягів «сірої» економіки – суб'єкти малого підприємництва отримали підстави для легального уникнення оподаткування та інших обов'язкових платежів.

Однією з найгостріших проблем розвитку малого бізнесу стало його фінансування. На будь-якому підприємстві воно може здійснюватися як за рахунок внутрішніх, так і зовнішніх (залучених або позичених) джерел. Основним джерелом інвестування для малих підприємств залишаються власні фінансові ресурси та сімейні позики (75%). Однак внутрішні джерела фінансування, тобто отриманий прибуток, кошти сформованих фондів, амортизаційні відрахування, недостатні для оновлення і розширення матеріальної бази. Тому більшість підприємств працює безприбутково: отриманих доходів вистачає лише для підтримання поточної діяльності. Основними напрямками залучення (позики) фінансових ресурсів для ведення господарської діяльності суб'єктами малого підприємництва є: кредити фондів підтримки підприємництва, кредити банків, державне кредитування, позика в родичів, програми підтримки розвитку малого бізнесу, фінансові ресурси кредитних спілок, кредити міжнародних фінансових установ. Найпоширеніший за кордоном метод залучення вільних грошових коштів – банківське кредитування – не набув ще належного розвитку в Україні, насамперед у сільській місцевості.

Разом із зовнішнім середовищем господарювання ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва визначається також факторами внутрішнього середовища. На мікрорівні механізми функціонування суб'єктів малого підприємництва залежать безпосередньо від самих суб'єктів і етапу життєвого циклу підприємства. Для новостворюваного підприємства важливим є правильний вибір стратегії створення, виходу на ринок і початкового функціонування; для підприємства, яке вже деякий або тривалий час діє на ринку, – стратегії утримання (зміцнення) позиції на ринку, підвищення конкурентоспроможності. Неконкурентоспроможними підприємці малого бізнесу виявляються, переважно, через брак стратегії створення і існування, у них немає чітко сформованої мети діяльності і напрямів розвитку.

Крім того, на ефективність діяльності суб'єктів малого підприємництва впливає мета їх створення відповідно до особливостей розташування. Якщо для міського малого підприємництва основною метою при створенні переважно є отримання прибутку, то для сільського – необхідність самозайнятості задля підвищення добробуту сімей і виживання в умовах обмежених можливостей працевлаштування за наймом. Тому для міського малого підприємництва характерною є концентрація діяльності у сферах торгівлі, громадського харчування, будівництва та консультування; для сільського ж: розмежування аграрного (рослинництво, тваринництво і переробка продукції) і неаграрного підприємництва та переважання в останньому торгівлі, надання побутових або особистих послуг.

У період кризи існуючі негативні фактори середовища господарювання сектору малого підприємництва доповнилися такими:

– криза ліквідності банківської системи, що призвела до обмеження доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів. Банки взагалі припинили надання беззаставних кредитів малому бізнесу (за застава за кредитом повинна перевищувати його суму в 2–3 рази), а відсоткова ставка може сягати 30–40% річних [9];

– зниження попиту на товари й послуги викликане зниженням платоспроможності населення, насамперед у містах, де внаслідок масового вивільнення робітників промислових підприємств рівень безробіття лише за 9 місяців 2009 року зріс на 3,3%. Суб'єкти малого підприємництва в основному орієнтовані на місцевого споживача (лише 6% їх загального обсягу здійснюють зовнішньоекономічну діяльність), це, з одного боку, є запорукою захисту від коливань кон'юнктури зовнішніх ринків, а з другого – пряма залежність лише від місцевого попиту скорочує можливості диверсифікації діяльності і змушує знижувати її обсяги. За даними Держкомстату, унаслідок кризи обсяг роздрібного товарообігу за січень-листопад 2009 р. скоротився на 20,7% порівняно з аналогічним періодом 2008 р.;

– призупинення діяльності або ліквідація підприємств сфери інфраструктурної підтримки малого бізнесу (втрата частини коштів суб'єктами малого підприємництва спровокує їх до відмови від інформаційних, маркетингових, консультаційних та інших бізнес-послуг).

В проєкті розпорядження «Про схвалення Концепції Загальнодержавної програми розвитку малого і середнього підприємництва на 2014–2024 роки» відзначаються такі загальні чинники, що стримують розвиток малого і середнього підприємництва в Україні [10]:

- обмеженість внутрішніх фінансових ресурсів та ускладнений доступ до зовнішніх джерел фінансування, складність залучення значних інвестицій;
- складність, тривалість і, як наслідок, значна вартість проходження дозвільних і погоджувальних процедур;
- недостатній рівень відповідальності посадових осіб дозвільних служб та низький рівень обізнаності підприємців про механізм притягнення їх до відповідальності;
- складність процедури започаткування бізнесу й виходу з бізнесу;
- обмеженість інформаційного, консультативного та методичного забезпечення підприємницької діяльності, серед іншого з питань сертифікації продукції та послуг, а також упровадження систем управління якістю;
- недосконалість системи підготовки, перепідготовки та підвищення кваліфікації кадрів для підприємницької діяльності;
- недостатньо налагоджений механізм партнерства у сфері корпоративно-соціальної відповідальності;
- недостатній рівень доцільності прозорості регуляторної діяльності, що не дозволяє суб'єктам господарювання планувати власну діяльність;
- відсутність дієвого механізму підтримки інноваційної діяльності;
- складний доступ вітчизняного малого і середнього бізнесу до сучасних технологій;
- недостатня активність представників малого і середнього бізнесу щодо захисту власних інтересів;
- недостатньо розвинена система інфраструктури підтримки підприємництва;
- недостатній рівень залучення молоді до підприємництва;
- низька активність сільського населення до започаткування власної справи;
- недосконала система державного нагляду за підприємницькою діяльністю;
- складність процедур сертифікації і стандартизації товарів і послуг.

Крім того, існує низка проблем, які гальмують вихід вітчизняних суб'єктів малого підприємництва на світовий ринок:

- відсутність цілеспрямованої державної політики щодо підтримки експортної орієнтації малого бізнесу (за роки незалежності України, державою, переважно, проводиться політика підтримки великих сировинних експортних підприємств);
- неефективність функціонування інфраструктури економіки (незважаючи на значну кількість кредитних продуктів для малого бізнесу з боку банківських установ, умови кредитування залишаються несприятливими);
- малий бізнес України має обмежений доступ до одного з головних сучасних інструментів успішного виходу на світовий ринок – інтернет-торгівлі (виробники можуть скористатися сучасними системами інтернет-торгівлі, однак отримати електронні платежі за продукцію майже неможливо внаслідок обмеженості розвитку систем електронних платежів в Україні і недосконалості законодавства в цій сфері);
- низький рівень поінформованості малих підприємств щодо можливостей розвитку (ЄС у цілому, окремі країни співтовариства та деякі міжнародні організації надають малому бізнесу країн з перехідною економікою допомогу щодо виходу на закордонні ринки, однак перелік таких програм і їх умови широко не анонуються в Україні);
- недостатній для ведення справи рівень володіння англійською мовою співробітниками суб'єктів малого підприємництва;
- низький рівень маркетингової культури малого підприємництва;
- невідповідність вітчизняних продуктів стандартам якості ЄС та інших розвинених країн світу;
- відсутність чітко сформованих заходів щодо створення дизайну товару і відповідного іміджу виробника.

Однак вихід малого підприємництва України на світовий ринок є наразі одним з найактуальніших завдань, оскільки в умовах світової фінансової кризи і ліквідації її наслідків необхідно знайти дієві механізми збалансованого розвитку економіки. У цьому контексті збалансованості потрібно досягти не лише за галузями народного господарства, а й за розвитком різних рівнів підприємництва. Адже відомим є той факт, що навіть за радянських часів преференції щодо розвитку отримували великі промислові підприємства, і така тенденція зберігалась упродовж усього періоду ринкового реформування економіки: усі експортні преференції спрямовувалися саме великим підприємствам без урахування потреб малого бізнесу.

В умовах світової фінансової кризи великі підприємства промислово розвинених регіонів виявилися нездатними швидко адаптуватися до нових реалій, наслідком чого стало значне зростання безробіття, масові банкрутства підприємств, порушення економічних зв'язків між галузями народного господарства. При цьому найзначнішого зниження зазнав добробут населення саме промислових регіонів, оскільки, на відміну від сільськогосподарських, безробітні в них майже не мали альтернативних сфер зайнятості. Таким чином, розвиток експортоорієнтованого малого підприємництва стає об'єктивно необхідним елементом механізму трансформації економіки промислових регіонів.

Більшість експертів залишається одностайною в думці про те, що переваги, які можуть створити суб'єкти малого підприємництва України, ще не гарантують їх ефективної стабільної діяльності. Забезпечення такої діяльності можливе за рахунок упровадження цілеспрямованих заходів з підтримки малого бізнесу. З урахуванням особливостей розвитку підприємництва і в докризовий, і в кризовий періоди такими заходами повинні стати:

- уніфікація і взаємоузгодження законодавчих і нормативних документів, які визначають порядок створення та здійснення діяльності суб'єктами малого підприємництва;
- зменшення регуляторного тиску на бізнес (зменшення кількості перевірок суб'єктів господарювання, спрощення системи реєстрації та ліцензування);
- полегшення доступу до фінансових та інвестиційних ресурсів, створення рівних можливостей для створення суб'єктів підприємництва і розширення їх діяльності, для міського і сільського малого бізнесу;
- упровадження «кредитних» і «податкових канікул» для підприємців;
- удосконалення спрощеної системи оподаткування та звітності, які призводять до виникнення псевдодиверсифікації, коли підприємець, бажаючи зменшити розміри оподаткування, реєструє суміжні види діяльності на декількох членів сім'ї, кожний з яких є самостійним і відособленим суб'єктом підприємницької діяльності;
- створення інфраструктури підприємництва на регіональному рівні;
- формування та забезпечення механізму виконання державної політики розвитку сектору малого підприємництва в Україні.

Результати проведеного дослідження дозволяють дійти таких висновків:

1. Розвиток малого підприємництва в Україні має низку особливостей, які визначаються метою створення суб'єктів, розташуванням суб'єктів і сформованим середовищем господарювання. Однак, незважаючи на переважання негативних факторів середовища господарювання, сектор малого підприємництва України в докризовий період максимально використав внутрішній потенціал для розширення сфер діяльності, а в період кризи – для зниження рівня безробіття, що визначає необхідність його подальшої всебічної підтримки.

2. Створення державними органами влади сприятливого середовища господарювання, підтримання його параметрів і корегування їх з урахуванням змін характеру відносин між суб'єктами господарювання дасть змогу суб'єктам малого підприємництва формувати власну стратегію сталого розвитку. Створення сприятливого середовища господарювання сприятиме також зменшенню тінізації підприємницької діяльності. Для скорочення обсягів тіньової діяльності необхідно внести відповідні зміни до законодавства, яке внаслідок своєї недосконалості дозволяє сільським підприємцям уникати легалізації значної частки доходу.

3. Малий бізнес України за кількісними показниками розвитку не поступається бізнесу розвинених країн і за переорієнтації частини його суб'єктів на іноземні ринки зможе суттєво поліпшити економічну ситуацію в країні. При цьому розвиток експортної орієнтації вітчизняного малого бізнесу можливий при здійсненні виваженої державної політики його підтримки. Однак лише декларування органами державної влади певних заходів у цьому напрямі не є достатнім, необхідно розробити дієвий механізм реалізації таких заходів і контролю за результатами їх виконання.

Література

1. Валовий внутрішній продукт за категоріями кінцевого використання [Електронний ресурс] // Державний комітет статистики України. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
2. Предпринимательская среда в Украине : монографія / под ред. Ю.В. Макогона. – Донецк : ДонНУ, Каунас : КТУ, 2011. – 216 с.
3. China statistical yearbooks database [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.stats.gov.cn>
4. Офіційний сайт Організації економічного співробітництва та розвитку [Електронний ресурс]. –

Режим доступу : <http://www.oecd.org>

5. Про стан та перспективи розвитку підприємництва в Україні [Електронний ресурс] / Державний комітет з питань регуляторної політики та підприємництва. – Режим доступу : <http://www.dkrp.gov.ua>
6. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ukrstat.gov.ua/>
7. Офіційний сайт Державної податкової адміністрації України [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minrd.gov.ua/>
8. Офіційний сайт Державної служби України з питань регуляторної політики та розвитку підприємництва [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://dkrp.gov.ua>
9. Офіційний сайт Асоціації українських банків [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://aub.org.ua>
10. Офіційна база законодавства України [Електронний ресурс] / Верховна Рада України. – Режим доступу : <http://www.rada.gov.ua>

In the article the advisability of the development of export-oriented small businesses is justified, the dynamics of the small businesses' operation in Ukraine after the crisis is analyzed, internal and external factors that determine its development are characterized. The evaluation of the pre-crisis, crisis and post-crisis factors, which directly inhibit the formation of export-oriented small businesses, is also implemented.

Key words: *development, export, small business, factors, period of the crisis, export-oriented business.*

В статтє обоснована целесообразность развития экспортоориентированного малого бизнеса, проанализирована динамика функционирования субъектов малого бизнеса в Украине в посткризисный период, охарактеризованы внутренние и внешние факторы, которые определяют его развитие. Также осуществлена оценка докризисных, кризисных и посткризисных факторов, которые непосредственно тормозят становление экспортоориентированного малого бизнеса.

Ключевые слова: *развитие, экспорт, малый бизнес, факторы, период кризиса, экспортоориентированный бизнес.*

УДК: 339.923(4)+339.924(477)

О.М. Кириченко,

кандидат економічних наук, доцент,

Національний університет харчових технологій, м. Київ

НАСЛІДКИ ВСТУПУ КРАЇН ЦЕНТРАЛЬНОЇ ТА СХІДНОЇ ЄВРОПИ (ЦСЄ) ДО ЄС ТА ВИКОРИСТАННЯ ЇХ ДОСВІДУ В ПРОЦЕСІ ІНТЕГРАЦІЇ УКРАЇНИ ДО ЄВРОПЕЙСЬКОЇ СПІЛЬНОТИ

У статті узагальнюються наслідки вступу країн ЦСЄ до ЄС, розглядаються проблеми, які можуть виникнути в Україні, і перспективи, які перед нею відкриваються, за умов інтеграції до європейського простору.

Ключові слова: *регулювання, економічна інтеграція, Європейський Союз, країни-члени ЄС, зовнішньоекономічні відносини.*

Свого часу завершення довготривалого та складного процесу вступу до ЄС десяти країн Центральної, Східної Європи та Балтії було найвизначальнішою подією в економічному та зовнішньоекономічному розвитку ЄС. Розширенню передували глибокі реформи із взаємного пристосування, що проводились обома сторонами. Причому, серед п'яти основних пріоритетів діяльності Європейської Комісії на наступні п'ять років, три безпосередньо зараховувалися до економічного розвитку, а саме:

- створення умов для економічного зростання та збільшення кількості робочих місць з метою виконання визначених цілей;
- успішне подолання проблем, які виникли внаслідок розширення ЄС; поліпшення якості